

Сэтон Томпсон

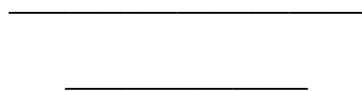
Б Ö Ö Р Ё

ОЙРОТНАЦИЗДАТЕЛСТВОЗЫ.

Сэтон Томпсон

Б Ö Ö Р Ы

Тозыяк Ираида – көчирген.

Бичик бүүдүрери-ле
базарына
«Кызыл-Ойрот» деп
бириккени.

Облит №604 Тираж 3035

Об'ем $0,6/_{10}$ п. л. С.ф. А-6

БӨӨРҮ.

Бир катап Төгүстей-деп киж, андап жүрүп, Бий-деп атту суудын жарадында, жаан бөрү көрди. Көк-бөрү ан, кулагын курчыдып, тындап, ары-бери көрип, жыранын ортозынан чыгып туру. Төгүстей десе жаан кайыннын төзине жажынып кала-ла, табыштанбай мултыгын бөөрү жаар шыкай тудуп, адып ийди. Бөөру ары-бери жайканып ол-ла жерге аттырып жыгылды.

Төгүстейдин ийди, бөөрү чыккан жыранын ортозы жаар кирип үрүп турды. Онын үргенин угар болзо, бойынын ээзин кычырып турган ошкош болды. Айдарда Төгүстей ийдинин кийнинче жыранын ортозы жаар кирип көрөр болзо, ондо, ойдыктын ичинде 8 (сегис) кичинек бөөрүнүн балдары жаным жерге жуулып, көстөри-ле суркурап, Төгүстей жаар көргилеп отырылар.

Төгүстей оны көрө-лө сүүнип сананды:

– Мен кандый ырысту киж, 8 бөрүнүн балазын сойып алзам эбеш акча болор.

Онын кийнинде Төгүстей агаштын жаан пудагын сындырып алып, ойдукка түжеле 7 бөөрүнүн балазынын бажын былча сокты, сегизинчизи десе туура каалып, түгин ширкейтип ыркыранып тура берди.

Качанда болзо аннын калганчы балазын өлтүрбейтен, онон башка андап жүрзе ырыс жок болор деп, Төгүстей алдында угуп жүрген эди.

Төгүстей ол бөөрүнүн балазын мойнынан тудуп таарына салып алды. Өлтирген андардын терезин сойып алып жанды. Онон ары горотко барып бөөрүнүн балазынла кожо терелерин садып ийди.

Эмди ол бөөрүнүн балазы көп ийттү кижинин колына кирди. Айдарда бөрүнүн балазын кыңыга буулайла бөөрү кирер эдип жаан кайырчак аайлу неме жаап койды. Ийтери кайырчактын эки жанынан жадып алып, бөөрүнүн чыкканын кетеп жаттылар.

Бөөрүнүн балазы онон чыгып-ла келзе, ийтер онын үстү орто келип турар болды. Айдарда кичинек бөөрүчөк ойтто ол кайырчакка кирип, туткан жерип жалап, ыркыранып жадат.

Кичинек бөөрүчектин жаңы ээзи Макайла деп кижини, оны кыңырдан божодып, соот эдип көрөргө, ийтери бөрүлө тартышсын деп тукуруп турды.

Ийтер ол бөрүчекти ары-бери сүрүп, арадап, кайырчактын ичине кирерге божотпой турды, бөөрүнүн кулагынан тиштеп, жерге жыгып турды. Онын кийинде ээзи ийтеринен оны айрып алып, кайырчагына чачып ийет. Ийтер туткан, бөрүчектин балулары, узак болбой жазылар болды. Же жазылза-да бөөрүчектин кыйыны ойто баштала беретен.

Күн өдип турды, кичинек бөөрүнүн балазы, күнүн жаандап, там күчтү, болып барды. Эмди ийттер оны каа-жаа-ла жаба једип чыгар болды. Карын ол бойы токтоп, ийтер-ле согужа берер болгон.

Ол согушта бүдүн чыкпай ончо јери балу болып чыгар болды. Ийтер-де база айландыра бөрүнүн курч тижине балуладып бир канча жазылып болбой жүрдилер.

Бөрүчектин жадыжы коомой болды. Онын айландыра өштүлери көптөп турды, улус-та ончозы ийтен ары, күнүн-ле оны кыйнап, онын кыйнап, онын сыктажына каткырыжып көргилеп турдылар.

Је, жаңыс-ла бөөрүгө ачынып туратан кижини табылды, олар экей жуук најалар болды. Ол бөөрүнүн најызы ээзинин Мишке – деп кичинек уулчагы болды.

Мишкенин өштүзи јаан кара ийт болгон. Бир катап уулчак ойноп жүрөрдө, өштү кара ийт оны тударга, чеденди кыйкап, өңөлөп, - кетеп турды. Бөөрү оны көрөлө, мантап келип, уулчоктын-ла ийттин ортозына уруп берди. Ийт бөөрүни көрөлө, ыркыранып уура барарга турарда, бөрү оны ийбеди. Ийт-ле бөөрү тудужа берди.

Јаан удабады, көрөр болзо Мишке чеденин үстүнө чыкты. Ийт бөөрүчекке тамагын јара тиштедип өлүп колган жадыры. Онын кийинде Мишке чеденнен түжип бөөрүчек јаар барып келип, сыймаарга турарда, бөөрүчек оо ыркыранып турды. Је ондый-да болзо, белинен колыла тийерде, бөөрүчек ыркыранбай, јалгончий берди. Онын алдында бөөрүчек кижее

сыймадардан кижини бойы жаар жууктатпай, болгон јаныс-ла Мишкени жууктадып экү најылажып турды.

Бөөрү улусты-да база ийт чилеп көрбөй турды. Јангыс оок балдарды тийбес болгон. Мишкее дезе јалганчып турды. Эмди Мишкее коркор неме јок болды. Онын жуук најызы каруулдагы бөөрү болды.

Мишкенин адазы Макайла ачынчак кижі болгон. Бир катап улына ачынып, оны согорго агаш алала кийнинен жүгүрди. Мишке эжиктен чыгала, тураны айландыра жүгүрүп бөөрү јаткан кайрычагына кирип алды. Бөөрү оо јалганчып эку кайрычактын ичинде отырдылар. Макайла узуун агашту келеле Мишкени согорго бөкөйип кажага жаар агажын сукты. Бөөрү тижин ырсайтып сен менин најыма тийбе деп айдарга турганчылап ыркыранып турды. Макайла оо јаман ачынала бөөрүни адарга барып мылтык экелер деп турганча, уулы бөөрү биле јаба отырганы саназына јаны кирди. Јеткер чыгып уулы кожо өлбөзін деп мылтыгына барбады. Бөөрү Макайланын уулын согорго турган агаштын учунан тиштеп байагы уулды соктырбай турарда Макайла оо там ачынып, кыйгырып, адылып турала, чат чөкөйлө айлы жаар басты. Теремнени айландыра бөөрүлөр көптөй берди. Ол ач казыр бөрүлөр теремненин јакадагы улустын чедендерине кирер болды, ондогы јаткан улус малын сугарга јер таппай айландра оролор казып, корон салдылар, је онында болыжы јетпеди.

Гороттон јоон-семис бир кижі келди. Онын бөөрү тудатан эки јаан ийди кожо келди. Бирүзи ак ийт болгон бирүзи көк ийти. Экилезинин тижі каду ошкош курч; суркурап турар јаан көстү болды.

Ол городтон келген кижі, эки јаан ийдиле, бөөрү-лерди јок эдерге келди. Бөөрүлөрле чыдап согыжарын улуска көргүзерге, јоон кижі Макайланын бөөрүзін садып аларга санады. Макайла оо јөптөнип Мишкенин најы бөөрүзін садып ийди. Уулы бөөрүни сатканын билбезин деп Макайла оны өскө деремнее јаан энезине айылдазын деп ийе берди. Бөөрүни кайрычакка бектей ле, јаланго апардылар.

Кайырчактын ичи сүрекей кичинек болды. Бөөру онон чыгарга, тееп агажын тиштеп турды. Онон чыгып болбозын билеле бөөрү эптү јадып алып

бажын будына салып алып арай, ачымчылу улуды, улуйла бажын көдирбей, көзиле ары-бери көрип, түрме ошкош кайырчагына жатты.

Онын кийнинде абра токтой берди. Кайырчакты ачып бөөруни жалаңа божодып ийдилер.

Бөөрү жерге түжүп, силкине-ле, чылаган бели-будын түзедип ары-бери көрди. Айландро турган улусты, ийтерди көрөлө буды-белинин түги тура чыкты. Кыңыда турган ийтер үрип, бөөрүни тударга албаданып турды. Бөөрү оны көрөлө туура мантады, айдарда озор ийтерин божодыйдилер. Ийтер бөөрүнүн кининче мантап, коштой једижип мантады. Озор мантаганда буттары көринбей турды, сранайла учып барган ошкош билдирет.

Анайда мантап жүрүп отурала ийтер эки јанынан бөөрүни тудуп токтодордо, үчү тудуја берди. Онон көрөр болзо ак ийт өрөчачытара-ла тоолоно берди, оны ээчий база бирүзи туура чарчалды.

Бөөрү тудатан эки ийди эки башка чачылып баstra бойы кан болып, өлөрдин алдында-ла јадыры.

Бөөрү дезе онон, ары мантабай, тилин чыгарып алып тын-тын тынып ондо-ло отурды.

База-ла төрт ийт экелдилер, Öлгөн ийтердин ээзи ачынып, жүзи кызара берди. Онын кийнинде атка минип алып ол кижи, эм бөөрү бистин неме болбос деп айдала бөөрү јаар јортты.

Макайла деп кижи, – божодор деп айдарга турганча көрөр болзо, урактан атту, бөрүк јок, салкынга чачы јелтреп калган бир уулчак мантадып кледири. Уулчак кыйгырып, колы-ла јанып, адын түргедип келди. Аттан түшкен-ле бойынча бөөрү јаар жүгүрип кыйгырды: - калак, бу менин бөөрүмди канайып турыгар деди. Ол уулчак Макайланын јаан энезине айылдап барган, Мишке деп уулчагы болды.

Бөөрү база најым келди деп сүүнди. Мишкее јалганчып турды. Мишке ан најызынын белин сыймап турды. Бөөрү онын жүзин, колын јалады. Онын кийнинде Мишке адазын јаар-ла байагы ийтердин ээзи кижи јаар көрүп,

тыркыраган үниле: - слер менин бөөрүмө тийбегер, мен оны слерге бөөрүни садып аларга бербезим деп кыйгырды.

Бөөрүни садып алган кижиге кызарып, ачынып кыйгырып айтты:- Мен бөөрү учун акчаны төлөгөм, бөөрү менин, уулчакты ары жайларда –деди.

Макайла адынан түжип, уулын бөөрүнөн урадар деп барарда, бөөрү ыркыранды. Макайла коркойло ойго басты –слер тыныгарды кысканбай турган болзогор ол уулды бойыгар урадаар – деди.

Учунда Макайла бөөрүнүн баазын ойто берди. Мишке нажы-бөөрүзүн ээчиде-ле жана берди.

Күскүдө Мишке оорыды. Лихорадка деп оору табылды, ооруга күнүн-ле жаанап, Мишке туруп албаска жетти. Узак ооруду. Кыш жедип келди. Мишке ооруган жазылбады. Бөөрү Мишке санаркап чыгары жадып улуп турар болды. Мишке онын үнин угуп, жүреге ооруп, оо ачынып, ыйлаар болды. Онын кийинде Мишке сурады – «Менин нажым бөөрүни бери кийдиригер» – деп сурада, бөөрүни кийдирди. Бөөрү жалганчып базып, төжөгүнүн жанына барып жадып алды, оонун айрылбас болды.

Күндөр өдип турды. Мишке десе жазылбай, ооруга там жаандап турды. Энтергери Мишке уктап берди айлардагы улугу чыга бердилер. Угар болзо айлдын ичинен, бөөрүнүн ачымчылу улуганы угулды. Оны угала улус, Мишке жаткан кыпка келип көрөр болзо, жаткан жерине жадып бөөрү улып турар, Мишке десе төжөгүндө өлүп калган жадыры.

Мишкенин сөөгүн жууп саларда, бир канча түн-түш бөөрү Мишкенин сөөгүнө барып улуур бодды.

Бөөрүни кыңыга бууларга турарда ол буулаттырбай жалаң төмөн мантай берди.

Суунун жарадында, гороттон урак эмес, бир кичинекей тура турган, ол турада бир Андрей деп аңчы, он алты жаштуу Маша деп кысту кижиге жатты. Андрей Мишке-ле онын нажызы бөөрү керегинде неме укпаган эди, жангыс-лабу жуугунда карган бөөрү базып жүрөтөн, бирде ол бөөрү деремненин ичинде кирип ибазып жүрөтөн деп угатан. Кижиге көрзө ыркырана беретөн, кичинекей

балдар учураза: – слер менен коркыбагар, мен слерге тийбезим – айдарга турган чылап жалганчып балдарга жууктабай, өдө беретен.

Бир катап Эндрейдин Маша деп кызы агаштын ортозына басып суу кечип болбой, жаратка чыгып отурды. Кенетийин көрөр болзо ыркыранганча эки анчы ийттер мантап келет, Төгүстейдин ийтери болды.

Төгүстей бойы чанакка отырып алып, жаман ады-ла келип жадыры. Төгүстей алдында Эндрей-ле керижиپ көришпес болгон, онын учун ол ийтепге туттурарга турган баланы көрбөөчи болып өдө берди.

Маша десе аайы жок коркый-ла, жерге жыгылып жада берди. Ол-ла тужунда байа Мишкенин бөөрүзи мантап келип бир ийт жыгтга табарып, тамагын жара-кезе тиштеп салды. База бирүүзүн база-ла өлтүрди. Маша деп кыстын санаазы ордына кирген кийинде, эки ийди экилеси өлүп калганын көрди.

Бөөрү Төгүстейдин ийтерин өлтирип салала ары-бери көрөрдө, Төгүстей бойы оноң качып, адын камчылап жүрүп отурганы көзиле көрди. Төгүстей онын энезин, карындаштарын өлтүрөле макайлаа саткан эди Айдарда боорү бойынын эскидеги өштүзүн таныды.

Бөөрү оны таныырда арказынын түги шикейте туруп чыкты. Бөөрү таныйла Төгүстейдин кийнинче мантады. Төгүстей оны адарга мылтыгын тударда мылтыгынын огы алынбоды, айдарда Төгүстей адын камчылап мантатты, оо боо жетпей бөөрү Төгүстейге жеделе оны тутты.

Төгүстейдин куру чанакту ады-ла деремнее келди. Чанак бастра кан болды.

Машанын куучынынан Төгүстейди туткан бөөрү, Мишкенин бөөрүзи деп улус билди.

Онын кийинде гороттын улузы, бөөрүнөн коркыыр болды. Айдарда оны өлтүрер дешти. Эндрей бөөрүгө тийбезин деп канча-ла айтса онын сөзүн укпадылар: – Слер оны ачындырып тийбезеер ол слерди база тийбес. Ол менин баламды ийтерден айрып алды – деп Эндрей айтты.

Бөөрүни агыртып өлтирер дешти. Бир канча ийттер экелдилер. Бөөрү олардон бирде эбеш коркыбады. Ол кандый-да күчтүлөргө чыдайтан. Жангыс

онын коркуйтана мылтык болгон, онын учун ол мултыкту улсты көргөн-лө бойынча арка жаар мантады.

Анчылар, аттарына минип алып кийнинен мантадып барды. Урактан оны көрөлө ийтерин божодып бердилер. Бөөрү ийтерди көрөлө ойто суу жаар мантады. Ийтер оны ээчий мантаглады, учында бөөрү Эндрейдин туразына жетти.

Онон ары онын жолун анчылар туйуктап салдылар. Айдарда боорү чеденнин жанына келеле оо ийт жууктабазын деп, тижин ырсайтып отырды. Бир канча кижиге бара-ла чеденин бузып ийдилер, бөөрүни ийтерге ле улустар курчады. Бөөрү ол-ла орто бойынын өлөтөнүн билди. – Же ондый да болзо белен өлбөзүм, сүрекей тудужала өлөрүм – деп сананды. Бөөрү бойунн өштүлери жаар көрүп турды, өштүлери десе оны-ла тудужарга тидин ип албай турды. Ол бойынча биригип тудушту. Олор тудужарда тудушкан жердин кары кызыл кан болды. Анча-мынча болбоды ийт өлүп калган жатты.

Бөөрү ыркыранып, тижин ырсайтып суу жаар басты. Ийтер десе онон коркуп, онон туура баскалды. Же бөөрү 10 алтам крелү басканча анчылардын бирүзи, мылтыгын шыкай-ла адып ийди. Ан оо туруп, ары-бери жайканып, жерге жыгылды. Оозынан кан чыкты.

Онын ла кийнинде Мишкенин сөөгүн салган жерине бөөрүнүн улуганы угулбас болды. Онын кийнинде кичинек Мишке онын нажызы бөөрү деп улустын санаазына кирбес болды, жаңыс Маша деп бала олорды ундубай жүрди.

- Ол бөөрү дакшы ан болгон эди, ненин учун оны өлтирди-не? - деп Машанын адазы жаантайын айдып жүрди.